

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/23.166814>

Наталія ПОТАПОВА,
orcid.org/0000-0001-7891-6770
кандидат педагогічних наук,
викладач Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) remnattaly@gmail.com

Тетяна ОТРОШКО,
старший викладач Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) kafedra_pedagogiki@rambler.ru

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК ФАКТОР ЇХНЬОЇ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті висвітлюється проблема підвищення мотивації навчальної діяльності майбутніх учителів. Розкрито поняття мотивації навчання та різновиди навчальних мотивів. Проаналізовані умови забезпечення мотивації навчання у вищій школі: надання студентам свободи вибору у виконанні завдань, поступове зняття зовнішнього контролю, врахування професійних та пізнавальних потреб студентів, індивідуалізація навчальної роботи, створення позитивної психологічної атмосфери на заняттях. Наведено приклади мотиваційного забезпечення занять із педагогіки через активізацію пізнавальної діяльності студентів за допомогою проблемних запитань, творчих і дослідницьких завдань.

Ключові слова: мотивація навчання, підготовка майбутніх учителів, активізація пізнавальної діяльності, позааудиторна самостійна робота, навчальні ігри, самостійні завдання з педагогіки, проблемні запитання.

Natalya POTAPOVA,
orcid.org/0000-0001-7891-6770
Candidate of Pedagogy Sciences,
Lecturer of the Community establishment
«Kharkiv humanitarian-and-pedagogical academy»
of Kharkiv regional council
(Kharkiv, Ukraine) remnattaly@gmail.com

Tetyana OTROSHKO,
Senior Lecturer
of the Kharkiv humanitarian-and-pedagogical academy»
of Kharkiv regional council
(Kharkiv, Ukraine) kafedra_pedagogiki@rambler.ru

INCREASING EDUCATIONAL MOTIVATION OF FUTURE TEACHERS AS A FACTOR OF THEIR EFFECTIVE PROFESSIONAL TRAINING

The problem of increasing motivation of educational activities of future teachers is covered in the article. The concept of educational motivation and the variety of educational motives are revealed. Conditions of providing educational motivation in the high school were analyzed. They are: providing free choice of educational tasks, removing outside control, taking into account students' professional and cognitive needs, individualization of educational activities, creation of a positive psychological atmosphere on the lessons. Examples of motivational providing pedagogy lessons by means of intensification of students' cognitive activities are given.

The most effective ways of increasing motivation of educational activities is usage of educational games. They imitate students' future professional activities; for future teachers such games are like pedagogical meetings devoted to actual problems of education (according to the topics of pedagogy lessons).

Another effective way of intensification of cognitive activities is usage of creative and research tasks. On pedagogy lessons students can propose original methods of educational process organization, make methodical handouts with advices and recommendations in different spheres of upbringing and education.

Problematic issues, research and creative tasks are one of the conditions which represent students' desire to newness. Other characteristics of inner motivation are: desire to physical activity, effective research of the world, self-actualization.

Independent activity is one of the criteria of educational motivation. Intensification of independent activities gives rise to stimulation students' education, and gradually external stimulus move to inner motives. Important way of intensification of independent activities is feedback providing. For creation operative feedback in the organization of independent activities we propose such methodical means and kinds of work: usage of scheduled plan of extracurricular independent activities, systematic consultation, conducting tests for analysis of quality of work accomplished.

Key words: *educational motivation, training future teachers, intensification of cognitive activities, extracurricular independent activities, educational games, pedagogy independent tasks, problematic issues.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш актуальних проблем вищої школи є підвищення мотивації до навчання майбутніх фахівців. Успішне розв'язання цієї проблеми забезпечуватиме постійне прагнення студентів до самостійного оновлення знань, що є результатом підвищення інтересу до майбутньої професії. Специфіка педагогічної професії вимагає від учителя постійного самовдосконалення. Отже, найбільш якісною є педагогічна діяльність, продиктована глибокими професійними і пізнавальними мотивами, сформувані які в майбутніх учителів – одне із завдань вищого педагогічного навчального закладу.

Аналіз досліджень. Упродовж усієї історії розвитку педагогічної думки був накопичений чималий досвід із питань формування пізнавальної активності й мотивації до навчання. Аналіз педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що дана проблема розглядалася ще давньогрецькими філософами. Необхідність пробудження інтересу до навчання обґрунтовували Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Ф. Герbart, К. Д. Ушинський. Велику увагу питанням формування мотивації до навчання приділяли науковці сучасності, зокрема Ю. К. Бабанський, Г. П. Бевз, А. К. Маркова, А. Маслоу, М. І. Махмутов, С. Рубінштейн, М.Н. Скаткін, Г.І. Щукіна, В. Оконь та інші дослідники. Проблему підвищення мотивації учіння у вищій школі досліджували В. М. Вергасов, Р. А. Нізамов, А. Ф. Есаулов, А. О. Вербицький, Є. В. Заїка та інші вчені. Незважаючи на те, що проблемі навчальної мотивації присвячено велику кількість наукових праць, окремого розгляду і глибокого вивчення потребує питання підвищення професійної мотивації майбутніх учителів.

Метою статті є уточнення поняття «мотивація навчання» та її складових частин, дослідження умов підвищення мотивації навчання студентів – майбутніх учителів, наведення конкретних прикладів підвищення навчальної мотивації студентів у викладанні педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Стимулюючомотиваційний компонент є необхідною складовою частиною навчально-виховного процесу. Під моти-

вацією учіння студентів слід розуміти систему психологічних факторів, що визначають активність навчально-пізнавальної діяльності студентів із витратою зазначених зусиль на рівні старанності, сумлінності, наполегливості, прагнення до самовдосконалення для досягнення поставленої мети.

Мотиви будь-якої діяльності, в тому числі й навчальної, пов'язані з джерелами активності людини. Ці джерела об'єднуються у три групи: внутрішні, зовнішні й особисті джерела. Внутрішні джерела активності визначаються потребами людини. Серед потреб особливе місце для мотивації навчання посідають потреби в інформації, в активності тощо. Зовнішні джерела виходять з умов життєдіяльності людини, до них належать вимоги, очікування, можливості. Особисті джерела пов'язані з інтересами, прагненнями, установками, переконаннями, світоглядом людини (Панфилова, 2006: 170–171). Вищезазначені джерела діяльності спостерігаються в кожній людині. Проте для того, щоб ці джерела перетворилися в мотиви навчальної діяльності, необхідно, щоб потреби, прагнення, можливості людини, її особисті цінності були пов'язані з процесом учіння.

Як відомо, мотиви учіння носять різноманітний характер. У психолого-педагогічній літературі існує кілька класифікацій мотивів навчальної діяльності. Аналіз численних праць дозволяє виокремити наступні групи мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів: загальносоціальні, пізнавальні, професійні, утилітарні, мотиви самоствердження (Чигринов, Мельникова, Мураховський, 1987: 8). Згідно з метою статті слід зупинитись на групі мотивів, які породжуються пізнавальною потребою та впливають на суб'єкта як внутрішні стимули. У вищій школі такими мотивами виступають пізнавальний (інтерес до знань) та професійний (бажання досконало оволодіти майбутньою спеціальністю) мотиви. До того ж, як зазначає А. О. Вербицький, наявності у студентів лише пізнавального мотиву недостатньо для успішної підготовки майбутнього фахівця; сформована професійна мотивація є запорукою формування професійної спрямованості його особистості (Вербицький, 1991: 47).

В. І. Чирков, досліджуючи проблему мотивації учіння з психологічного боку, виокремлює п'ять характеристик внутрішньої мотивації: прагнення до новизни; прагнення до рухової активності; прагнення до ефективного освоєння світу; прагнення до самодетермінації; самореалізація, самоактуалізація (Чирков, 1991: 27–31). Зупинимось на цих характеристиках та їх урахуванні в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Прагнення до новизни є передумовою самовдосконалення та вироблення вмінь активного освоєння навколишньої дійсності. Дослідницька сторона професійної діяльності вчителя є показником зацікавленості роботою, а отже – її продуктивності. Для вироблення відповідних умінь у майбутніх учителів доцільно пропонувати їм самостійні завдання дослідницького й творчого характеру. Прикладами таких завдань з педагогіки можуть бути такі завдання (Потапова, 2013: 200–221):

1. Складіть кодекс професійної етики вчителя за такими аспектами: «Ставлення до своєї професії», «Ставлення до себе», «Ставлення до учнів», «Ставлення до батьків учнів», «Ставлення до колег».

2. Підготуйте текст лекції для батьків на тему: «Роль соціального середовища в розвитку дитини молодшого шкільного віку як особистості».

3. Складіть анкету для визначення мотивів навчання учнів початкових класів.

4. Складіть план виховної роботи на півріччя для згуртування класного колективу молодших школярів (клас за вибором).

5. Запропонуйте власний принцип навчання. Визначте його суть і сформулюйте 3-4 правила його реалізації.

6. Розробіть проект навчального плану своєї авторської школи.

7. Складіть портрет ідеального директора школи, охарактеризувавши його особистісні та професійні риси.

Проблемні запитання – ще один засіб активізації пізнавальної діяльності та реалізація прагнення до новизни. Щоб дати відповідь на такі запитання, необхідно розв'язати суперечності між наявними знаннями та запропонованими твердженнями, а це стимулює до більш глибокого занурення в навчальний матеріал, викликає бажання заперечити загальноприйняті аксіоми або знайти інший, досі невідомий шлях до істини. Варіантами таких запитань у викладанні педагогіки є приклади з розділів «Теорія виховання» та «Дидактика» (Потапова, 2013: 194–199):

1. А. С. Макаренко стверджував, що вихователь має право «втручатися» у процес розвитку особистості. Чи є дане твердження виявленням авторитарної позиції педагога?

2. Що б ви відповіли Л. М. Толстому, який назвав виховання «моральним деспотизмом» дорослого над дитиною?

3. Як, на вашу думку, повинен вчинити класний керівник у випадку повної відмови сім'ї співпрацювати зі школою?

4. Як можна поєднати в навчальному процесі трудність і доступність навчання? Відповідь обґрунтуйте, наведіть приклади.

5. Чи є недоліки і протиріччя в класно-урочній системі навчання? Як їх можна позбутися?

Прагнення до рухової та пізнавальної активності вимагає від викладача пошуку й використання в навчально-виховному процесі активних методів навчання, чільне місце серед яких відводиться навчальним іграм. У підготовці майбутніх учителів доцільно використовувати навчально-педагогічні ігри, в яких імітується майбутня педагогічна діяльність. Прикладами таких ігор можуть бути: ділова гра «Методичний семінар з пошуку шляхів здійснення ефективного виховання», операційна гра «Бесіда класного керівника з батьками учнів під час відвідування їх удома», рольова гра «Спрошене судове слухання з питань оцінювання навчальних досягнень учнів», рольова гра «Методична рада з питань пошуку оптимальних методів навчання у початковій школі», діловий театр «Прийом у директора» та інші.

Під час навчальних ігор, у процесі виконання творчих і дослідницьких завдань у студентів з'являються відчуття самодетермінації та самоактуалізації, тобто вони відчують себе джерелом діяльності та її результатів. Таким чином, правильний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів забезпечує підвищення пізнавальної та професійної мотивації студентів.

Поряд із вищезазначеними характеристиками внутрішньої мотивації учіння В. І. Чирков виокремлює сім умов організації навчальної діяльності, що максимально сприяє розвитку внутрішнього мотиваційного потенціалу особистості суб'єкта учіння (Чирков, 1991: 36–44). Ці умови є такими:

1. Надання студенту свободи вибору.

Згідно із цією умовою викладач має забезпечити студенту можливість обирати завдання, товаришів, з якими він співпрацюватиме під час групової роботи. Така організація виконання завдань викликає почуття відповідальності за результати своєї діяльності.

2. Поступове зняття зовнішнього контролю.

Контроль за виконанням навчальних завдань є важливою передумовою забезпечення ефективного зворотного зв'язку між викладачем і студентами. Проте цей стимул лише тоді стає внутрішнім мотивом, коли педагог поступово підводить майбутніх фахівців до самоаналізу та рефлексії. Довіра до студента з боку викладача, спонукання студента до самоконтролю, взаємоконтролю – важливі передумови сумлінної та відповідальної пізнавальної діяльності.

3. Відповідність результатів навчання потребам студента.

Викладач має створювати на заняттях атмосферу майбутньої педагогічної діяльності, забезпечувати розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, аналіз отриманих результатів. Також слід звернути увагу на проектування педагогічної роботи з урахуванням сучасного реформування освітньої системи України.

4. Позитивна психологічна атмосфера на заняттях.

Для активної участі студентів у навчальних заняттях необхідно створювати атмосферу співробітництва, довіри та взаємної поваги. Із цією метою доцільно пропонувати майбутнім учителям групові й тренінгові вправи, роботу над різноманітними проектами.

5. Індивідуальна організація навчальної роботи для кожного студента.

Згідно із цією умовою необхідно враховувати індивідуальні можливості та прагнення кожного студента, створюючи так звані «особисті стандарти досягнень». Для забезпечення цього принципу навчання варто створити систему самостійних завдань для аудиторної та позааудиторної самостійної роботи з варіантами завдань, що відображають різний ступінь пізнавальної активності студентів. Прикладами завдань різного пізнавального рівня з педагогіки з теми «Робота з учнівським колективом» можуть бути такі варіанти самостійної роботи (Потапова, 2013: 204–205):

1) використовуючи працю В. О. Сухомлинського «Мудра влада колектива», випишіть приклади способів захисту особистості в колективі (завдання відтворювального характеру);

2) порівняйте досвід організації виховання в колективі видатних вітчизняних педагогів А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського, зробіть висновки щодо актуальності їхніх думок (завдання реконструктивно-варіативного характеру);

3) запропонуйте критерії підбору активу класу (завдання евристичного характеру);

4) складіть 15–20 правил для педагога-вихователя з керівництва дитячим колективом у таборі (завдання творчо-дослідного характеру).

5) Особистість педагога й характер його ставлення до студентів.

Викладач має бути особистістю з яскраво вираженим захопленням педагогічною діяльністю, високим професіоналізмом, упевненістю у своїх силах, високою самоповагою. Саме такий викладач буде надихати студентів своїм прикладом натхненно працювати й самовдосконалюватися.

б) Використання спеціально організованих мотиваційних тренінгів.

Ця умова передбачає розробку і проведення тренінгових вправ, рольових ігор, діагностування мотиваційно-ціннісної сфери студентів.

Як стверджує Є. В. Заїка, будь-яка діяльність є полімотивованою, тобто спонукається кількома мотивами (Заїка, 1991: 11–12). У зв'язку із цим під час організації навчальної діяльності студентів необхідно урахувувати ті мотиви, що простежуються найяскравіше. Результати нашого дослідження показали, що найбільше заохочують студентів до навчання такі фактори: особистість викладача, його доброзичливість, ерудиція; можливість здійснювати вибір у навчанні; врахування потреб, бажань, нахилів студентів; творчі завдання; використання навчальних ігор (Потапова, 2013: 264). Згідно з принципом полімотивації зацікавити можна будь-якого студента, адже невмотивованих людей не існує. Для цього необхідно дослідити ті чинники, що є внутрішніми рушіями до учіння, та врахувати їх у навчально-виховному процесі.

Говорячи про мотиваційне забезпечення навчальної діяльності у вищій школі, не можна залишити поза увагою організацію самостійної роботи, адже її продуктивність є одним із показників вмотивованості студентів. Проблема активізації самостійної навчальної діяльності майбутніх фахівців пов'язана з багатьма факторами вдосконалення навчально-виховного процесу; одним із них є забезпечення міцного зворотного зв'язку. З метою створення оперативного зворотного зв'язку в організації самостійної діяльності студентів доцільно застосовувати такі організаційно-методичні засоби та напрями роботи:

1) використання плану-графіка самостійної роботи із зазначенням переліку самостійних завдань, списку рекомендованої літератури, форми контролю кожного завдання й терміну його виконання; організація контролю самостійної роботи згідно з розробленим графіком;

2) систематичне проведення індивідуальних і групових консультацій;

3) проведення контрольних зрізів із метою перевірки якості самостійно опрацьованого навчального матеріалу;

4) організація щомісячного звіту на основі здійснення студентами рефлексії власної самостійної діяльності за допомогою спеціального графіка, в якому майбутнім фахівцям пропонується аналізувати якість виконання своєї роботи (Потапова, 2013: 69).

Висновки. Після аналізу психолого-педагогічної літератури з питань мотивації учіння студентів можна зробити висновок, що ставлення до навчальних предметів і майбутньої професії зумовлюється такими факторами: важливістю предмета для професійної підготовки,

якістю викладання, мірою труднощів оволодіння навчальним предметом у відповідності з можливостями студентів, активним включенням студентів у процес засвоєння знань, взаємостосунками з викладачем. Вищезазначені фактори безпосередньо впливають на формування мотивації учіння майбутніх педагогів.

Подальшого дослідження потребує проблема системного забезпечення всіх розглянутих умов у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів. Лише за умови цілеспрямованого та багатоступеневого підвищення мотивації студентів під час вивчення всіх навчальних дисциплін мотиваційний показник навчальної діяльності майбутніх учителів стрімко піде вгору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: методическое пособие. Москва : Высшая школа, 1991. 207 с.
2. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе: учебное пособие. Харьков : Издательство ХГУ, 1991. 72 с.
3. Основы педагогики и психологии высшей школы / под редакцией А. В. Петровского. Москва : Издательство Московского университета, 1986. 304 с.
4. Панфилова А. П. Игровое моделирование в деятельности педагога : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / под общ. ред. В. А. Слостенина, И. Я. Колесниковой. Москва : Академия, 2006. 368 с.
5. Потапова Н. В. Педагогічні умови активізації самостійної діяльності майбутніх учителів початкових класів у процесі навчання : дис. канд. пед. наук : 13.00.09 ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2013. 300 с.
6. Самошкіна Н. В. Навчальні ігри з педагогіки: навчальний посібник до практичних занять. Харків : ХГПА, 2011. 188 с.
7. Чигринов В. И., Мельникова С. И., Мураховский А. А. Формы, методы и средства активизации учебно-познавательной деятельности обучающихся: учебное пособие для студентов педагогических факультетов (отделений). Харьков : ХГУ, 1987. 91 с.
8. Чирков В. И. Мотивация учебной деятельности : учебное пособие. Ярославль : Ярославский государственный университет, 1991. 52 с.
9. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2004. 207 с.

REFERENCES

1. Verbitskiy A. A. Aktivnoe obuchenie v vysshey shkole: kontekstnyiy podhod: metodicheskoe posobie [Active learning in high school: a contextual approach: methodical guide]. Moskow: Vysshaya shkola, 1991. 207 p. [in Russian].
2. Zaika E. V. Psihologicheskie voprosy organizatsii samostoyatelnoy raboty studentov v vuze: uchebnoe posobie [Psychological subjects of organization students' independent work in the university: training manual]. Kharkiv: Publishing house of KSU, 1991. 72 p. [in Russian].
3. Osnovy pedagogiki i psihologii vysshey shkoly / pod redaktsiey A.V. Petrovskogo [Basis of high school pedagogy and psychology / edited by A. V. Petrovskiy]. Moskow: Publishing house of Moskow university, 1986. 304 p [in Russian].
4. Panfilova A. P. Igrovoe modelirovanie v deyatelnosti pedagoga: uchebnoe posobie dlya studentov vysshih uchebnykh zavedeniy / pod obsch. red. V. A. Slastenina, I. Ya. Kolesnikovoy [Playing simulation in teacher's activities: training manual for students of high educational establishments / edited by V. A. Slastenin, I. Ya. Kolesnikova]. Moskow: Akademiya, 2006. 368 p. [in Russian].
5. Potapova N. V. Pedagogichni umovy aktyvizatsii samostiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi navchannia: dys. kand. ped. nauk: 13.00.09 [Pedagogical conditions of intensification of independent activity of future primary school teachers in the educational process: a thesis of a candidate of pedagogy sciences: 13.00.09] / H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Kharkiv, 2013. 300 p. [in Ukrainian].
6. Samoshkina N. V. Navchalni ihry z pedahohiky: navchalnyi posibnyk do praktychnykh zaniat [Pedagogy educational games: training manual for practical lessons]. Kharkiv, KHPA, 2011. 188 p. [in Ukrainian].
7. Chigrinov V. I., Melnikova S. I., Murahovskiy A. A. Formy, metody i sredstva aktivizatsii uchebno-poznavatelnoy deyatelnosti obuchaemykh: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh fakultetov (otdeleniya) [Forms, methods and means of intensification of educational-and-cognitive activities of trainees: training manual for students of pedagogical faculties (departments)]. Kharkiv: KSU, 1987. 91 p. [in Russian].
8. Chirkov V. I. Motivatsiya uchebnoy deyatelnosti: uchebnoe posobie [Motivation of the educational activities: training manual]. Yaroslavl: Yaroslavl State University, 1991. 52 p. [in Russian].
9. Shcherban P. M. Navchalno-pedahohichni ihry u vyshchykh navchalnykh zakladakh: navchalnyi posibnyk [Educational pedagogical games in the high educational establishments: training manual]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2004. 207 p. [in Ukrainian].